

SELECTED STUDIES AND PUBLICISTIC WRITINGS ON V. LYPYNS'KYJ

До історії української політичної думки перед [першою] світовою війною

АНДРІЙ ЖУК

Editor's note: *Andrij Žuk (1880-1968), descendant of an old Cossack family from the Poltava region, was a political and social activist and a publicist. He was a member of the Ukrainian Revolutionary Party and, from 1906, belonged to its Central Committee. In 1907 he came to Lviv and remained there until 1914 as the chairman of the Foreign Representational Group of the Ukrainian Social Democratic Workers' Party (he was also a member of its Central Committee) based in the Russian Ukraine. He participated in the political meeting of Ukrainian émigrés from Russia held in Lviv in 1911, and he was a founder of the Ukrainian Information Committee in Lviv in 1912, which subsequently evolved into the Union for the Liberation of Ukraine; he later became its chairman. Žuk was also a member of the General Ukrainian Council in Vienna (1914-1916) and the Central Administration of the Ukrainian Sharpshooters (Sičovi stril'ci; 1915-1922). In 1918-1919 he served with the Ukrainian Embassy in Vienna. Following his disassociation from the Ukrainian Social Democratic Workers' Party, already before World War I, he joined the Ukrainian Farmers' Democratic Party in 1919. From 1920 to 1930 Žuk cooperated with the Foreign Center of the West Ukrainian National Republic. After 1930 he returned to Lviv and was an administrator of the statistical office of the Coordinating Association of Ukrainian Cooperatives. From the earliest years of his political activity, Žuk was a committed advocate of independence for the Ukraine.*

Although self-educated, Žuk was a prolific journalist who contributed to many Ukrainian newspapers and journals, particularly, in the pre-World War I years, to the newspapers Haslo and Seljanyn. He was editor of the journals Ekonomist, Samopomič, and Kredytova kooperacija. He also wrote for the newspapers Zemlja i volja, Pracja, and Nove slovo, and for the journal Vyzvolennja.

A. Žuk's article "Do istoriji ukrajins'koji polityčnoji dumky pered [peršoju] svitovoju vijnoju" (Concerning the history of Ukrainian political thought before World War [I]) is reprinted here (with minor orthographic changes) from the journal Vyzvolennja (Vienna), 11(1923): 30-43. In it Žuk gives a factual account of the meeting and the activities of a group of Ukrainian patriots who advocated independence for the Ukraine on the eve of World War I, among whom V. Lypyns'kyj played an influential role. The author makes specific references to Lypyns'kyj's article "Druhuj akt" (The second act), which is published for the first time in this issue, and to the latter's "Memorijal do Ukrajins'koho Komitetu pro naše stanovyšče suproty napruženoji situaciji v Evropi" (Memorandum to the Ukrainian Committee concerning our position with regard to the tense political situation in Europe [1912]; unpublished copy preserved at the W. K. Lypynsky East European Research Institute in Philadelphia). According to Žuk, the second sketches out a project for the establishment of the Union for the Liberation of the Ukraine.

Я хочу подати деякі причинки до історії української політичної думки перед [першою] світовою війною, що zarazом є причинками до історії українського самостійницького руху, який проявився в часі [першої] світової війни.

Ідея державної самостійности України перед вибухом [першої] світової війни приймалася лишень нечисленними одиницями серед бувших російських Українців. У Галичині висувалася ся ідея як далекий політичний ідеал, але програмою практичної діяльности також ніколи не була.

Хоч першою публікацією Революційної Української Партії, що була й першою політичною партією на колишній російській Україні, основою двадцять два роки тому назад, була якраз загальнознана брошура *Самостійна Україна*, але в рік по виході у світ сеї брошури національно-політичною програмою партії, що пізніше перемінила свою назву на Українську Соціал-Демократичну Робітничу Партію, стала не державна самостійність, тільки національно-територіяльна автономія України в межах російської держави.

В два роки пізніше постулат державної самостійности України прийняла в свою програму друга з черги українська політична партія — Українська Народня Партія, основана в 1902 р. Але ся партія, проіснувавши аж до великої російської революції 1917 р., перемінившись тоді на Партію Самостійників-Соціалістів, не виросла в помітнішу силу, особлившої ролі в українському політичному житті тих часів не відіграла і свого самостійницького характеру нічим, крім видання в сім дусі кількох публікацій, не проявила.

Згідно з правдою буде сказане, що мало не ціле українство в колишній Росії аж до революції 1917 р. політичним своїм ідеалом уважало автономію і федерацію, а практичними постулатами реальної політики було заведення української мови в народніх і середніх школах та катедр українознавства в університетах на території України.

Правда, в тодішніх обставинах внутрішнього російського життя про практичну самостійницьку політику важко було думати. Але самостійництво й теоретично українські політики відкидали, одні як річ реакційну і шкідливу, інші як річ нереальну. Діставши змогу по революції 1905 року сяк-так проявляти себе назовні, український рух — по двох роках політичного вегетовання — зійшов відтак на примітивне культурництво, а типом його формою були "Просвіти" й забавові клуби.

В році 1908-9 занепала була єдина поважніша перед тим політична партія — Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія. З іншими політичними організаціями справа стояла ще гірше. Натомість постало безпартійне Товариство Українських Поступовців, яке взяло на себе керівництво українським культурним і громадським життям, втягаючи до сеї роботи також соціалістичні елементи. Проби відродження української соціал-демократії і надання сій партії характеру *ширшої національно-революційної організації*, якою була на початку Революційна Українська Партія, що велися емігрантами з закордону, до нічого не довели, й українство в колишній Росії далі губилося в культурництві й кооперації.

Що проблема державної самостійності України може бути висунена розвоєм міжнародніх подій, про се мало хто думав, а стан національної свідомости народу й організованих сил української суспільности був того роду, що прибывав своєю безнадійністю й одиниці, які були спосібні вийти поза сферу мізерної української буденщини.

Та не дивлячись на се, а може якраз *із причини упадку політичного українства* скоро по упадку першої російської революції, самостійницька ідея як *програма практичної політики* таки виникла, і виникла значно раніше, ніж прийнято про се думати.

Ідея самостійництва і його варіанту, австрофільства, зародилася серед перебуваючих в Галичині і взагалі за кордоном емігрантів з російської України ще в році 1911. Товчком до сього було накопичення запального матеріалу в тодішніх міжнародніх відносинах, особливо на Балканах, де перехрещувалася політика двох великих держав, між які був поділений український нарід, та з неминучою конечністю зближала між ними збройний конфлікт.

Розкидані скрізь по Європі українські емігранти, працюючи, хто мав нагоду і змогу, після свого розуміння і сил для української справи, увійшли глибше в політику, ліпше орієнтувалися в міжнародніх відносинах, ніж се було можливе для українських політиків у Києві, й цілком ясно відчували, що в міжнародніх відносинах скоро наступлять важні й рішаючі події, які безпосередньо мусять доторкнутися й українців.

Не без тривоги, обсервуючи з далечини повний аполітизм національного життя в Ріднім Краю і відчуваючи конечну потребу готувитись до участі в назриваючих подіях, українська політична еміграція почала носитися з різними політичними й організаційними плянами, які мали вивести українську справу на ширші горизонти і приготувити українську суспільність до якогось чину, до акції.

В перших днях марта 1911 року відбулися у Львові дуже важні під сим оглядом наради гуртка українських емігрантів, при участі й одного галичанина. У висліді сих нарад мав виходити самостійницький орган "Вільна Україна", а відтак мала заснуватися відповідна політична організація. З сих плянів одначе нічого тоді не вийшло, як нічого не вийшло і з т. зв. "Молодоукраїнства". Але в зв'язку з сими спробами зродилася ідея Союзу визволення України, що була здійснена з вибухом [першої] світової війни. Сі спроби є дуже важні для генези політичної діяльности Союзу, і я хочу їх тут по черзі перейти.

Група "Вільної України"

В товариських розмовах між мною, Л[евом] Юркевичем і Володимиром Степанківським на різні теми нашого національного життя, які мали місце у Львові на початку 1911 р., виникла гадка про видавання політичного органу, який став би ідейним осередком відповідного організаційного руху в краю під прапором державної самостійності України.

Всі ми три були соціал-демократи й займали відповідальні стано-

вища в партії. Я був головою Закардонної Групи Партії, Юркевич видавав тоді у Львові журнал *Наш Голос*, спільний орган російськоукраїнської і галицькоукраїнської соц.-демократичної партії. Я крім того був членом Центрального Комітету Партії, Юркевич і Степанківський числились кандидатами в члени Центрального Комітету.

Між мною і Степанківським з одної сторони і Юркевичем з другої були великі різниці в партійних справах, але всі ми сходились на тім, що в ту мертвечину, яка панувала тоді на Україні, треба внести трохи життя, треба поставити на перший плян національно-політичну сторону української справи, та, коли не може се робитися під фірмою партії, до чого склонявся я і Степанківський, а проти чого рішуче повставав Юркевич, то треба причинитися, щоб постала якась нова *загальноукраїнська політична організація*, а першим кроком до сього має бути видавання органу.

Найбільше захопився сею ідеєю Юркевич, хоч принципіально відкидав загальноукраїнські (неклясові) політичні концепції, отже й самостійництво так, як воно у нас намічалось. Але він бажав собі якогось національного руху і готов був приватно, з "патріотизму" причинитися новому ділу, головним чином матеріяльними засобами. Я зі Степанківським тодішній наш соц.-демократизм свідомо лучили з націоналізмом, працювали навіть над тим, щоб ціла Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія стала на ґрунт національної загальноукраїнської політики й отворила свої двері для всіх елементів, які, приймаючи в тій чи іншій формі соціалізм, на перший плян ставлять боротьбу за національне визволення свого народу.

Наша позиція не знаходила одначе відгону серед загалу активних партійних товаришів, і трохи пізніше опинилися ми обидва — та й деякі інші самостійники з соціал-демократів — поза партією, але робили своє діло, хоч кожний по-своєму. Тоді ж між мною і Степанківським була повна однозгідність, і ми були раді, що Юркевич іде нам на руку та матеріяльно уможливить здійснення наших плянів.

Степанківський жив тоді постійно в Лондоні, починав там інформаційну роботу серед англійців. Я йому помагав зі Львова, чим міг. І тепер Степанківський приїхав до Львова, щоб заручитися тут політичною і матеріяльною підтримкою для своєї роботи в Англії.

Степанківський стояв у ближчих зносинах з д-ром Володимиром Кушнірем, який видавав у Відні *Ukrainische Rundschau* і, як виявилось потім, мав уже тоді зносини з поважними німецькими політичними чинниками та старався використати заінтересовання тих чинників українською справою. Приїжджаючи до Львова, Степанківський скомунікувався з Кушнірем і, коли ми рішили до своїх плянів прилучити й інших людей, то серед них знайшовся на пропозицію Степанківського також Кушнір.

Дальшою особою, що взяла участь у наших нарадах, був Вячеслав Липинський, який, не будучи емігрантом, перебував тоді часово в Кракові і друкував свою відому працю *Z dziejów Ukrainy*. Липинський зі шкільної лавки підтримував близькі товариські відносини з цілим рядом київських

Р.У.П.-істів, спеціально близькі товариські відносини лучили його з Юркевичем, давнім його товаришем з першої київської гімназії. Коли Юркевич, що тоді часто зустрічався з Липинським і говорив з ним на політичні теми, порадив нам притягти до задуманої справи такого викінченого самостійника й націоналіста, як Липинський, то ми зі Степанківським прийняли се з великою охотою.

Наради наші відбулися у Львові в днях 4, 5 і 6 марта 1911 р. Не без інтересу буде відтворити характер наших дискусій. Роблю се при помочі побіжних записок, які у мене збереглися в нотесі з тих часів.

Насамперед мушу зазначити, що з самого початку нарад зарисувалися між нами два погляди. Один можна назвати чистим самостійницьким, без орієнтації на чужі сили, який заступав головним чином Липинський, і другий сепаратистичний, з виразною орієнтацією на Австрію, який заступали Кушнір і Степанківський. Я займав середню позицію, а Юркевича займала ся справа з клясового боку.

Липинський доказував, що культурний розвій українського народу в Росії є неможливий, що Росія не має завдатків для конституційних форм життя, які той розвій могли б забезпечувати, що Росія не може стати державою національностей, а на все остане централістичною державою великоросів, тому не можна з нею лучити розв'язки української справи. Хоч український рух проявляється в Росії майже виключно в культурних формах, проте його Росія переслідує, бо знає, що той рух по своїй суті, а головню по своїм консеквенціям, є рухом політичним.

Дотеперішнім своїм — твердив Липинський — культурництвом ми нічого не здобудемо і на етнографічних окремішностях нічого не збудуємо, доки не висунемо державної сторони нашої справи й нею не заінтересуємо широкі верстви нашої суспільности, поставивши в основу національно-політичної пропаганди економічні противенства між Україною і Москвою.

При сім мусимо здавати собі справу — перестерігав він — що дорогою клясової боротьби далеко не зможемо зайти й культурних, але зденаціоналізованих верств суспільности до справи національної не притягнемо, доки вони в українській державності не побачать власного інтересу. Треба об'єднувати коло гасла визволення України цілий нарід і приготовляти його до *національного повстання*.

Переходячи можливі форми української іреденти й відкидаючи змагання до перебудови Росії на союз національних держав, Липинський брав під розвагу дві концепції: 1. Цілковита самостійність України і 2. Прилучення України до Австро-Угорщини, обстоюючи першу. Другу брав у рахубу лише як етап до державної самостійности України і то остільки, оскільки Австро-Угорщина зможе дати товчок до нашої самостійности своєю політикою в Галичині.

Багато й переконуюче говорив Липинський на тему про наше відношення до Росії. Він доказував, що боротися українцям за демократизацію Росії річ шкідлива, — сили свої при сім ми тратимо, а нічого не зискаємо. Російська революція годується головним чином нашими сока-

ми, нам же приносить тільки дальшу русифікацію. Підтримування демократичної Росії є рівнозначне пропаганді лівого москвофільства на Україні. Взагалі Липинський уже тоді не вірив у демократію й уважав її у нас шкідливою. Радити вибирати в земства і ін., щоб завойовувати позиції для демократії в її змаганнях коло демократизації Росії, — значить робити собі на шкоду, бо та демократія потрапить нас душити не гірше від царизму.

Липинський особливу увагу звертав на роботу Росії в Галичині, де вона інтенсивно попірала москвофілів, і з цього виводив, що Росія готується до війни, отже до сеї війни треба й нам готуватись, але не через пропаганду австрофільства, тільки висуненням справи державної самостійности України. При сім Липинський боявся, щоб війна не наступила скоро, бо застала б нас зовсім невідготовленими, неспосібними відограти якоїсь чинної, самостійної ролі.

Я заступав тоді такі думки: Форми національного визволення можуть бути різні. Практична політика мусить числитися з реальними обставинами. Українському народові бракує національної свідомости, а процес національного освідомлення є довгий. Коли хочемо до народніх мас дістатися і їх на боротьбу за своє національне визволення підняти, то наперед мусимо завойовувати *реальні позиції* в сучасному публічному житті. Тому не треба переходити до дневного порядку над такими установами, як Дума, земство й інші форми легальної громадської і політичної діяльности.

Української інтелігенції є дуже мало, а для проєктованої акції можемо числити тільки на одиниці, тому не можемо покладатися виключно на власні сили, тільки мусимо оглядатися за чужою підтримкою. Отже мусимо вичікувати на корисну міжнародню кон'юнктуру, яка дала б нам спосібність шукати чужої помочі і з неї скористати.

В практичне здійснення власної державности в ближчій будучині я *не вірив*, але тим гостріше відчував потребу *поставлення* сеї проблеми на дневний порядок нашого внутрішнього життя, щоб заставити українську суспільну думку працювати в сім напрямі і зацікавувати нашою національною справою зовнішній світ. Я думав, що сим можна буде також спонукати до ривалізації дві зацікавлені в українській справі держави — Австро-Угорщину й Росію — на точці реальних концесій для українського руху.

Я не надавав особливого значіння тому, в якій концепції прийняти постулат власної державности. Не оцінюючи безнадійно, як се робив Липинський, можливостей для культурного розвою нашого народу в Росії та не виключаючи можливости здемократизування і правдивого спарляментаризування її, практично, для даного моменту, схилився я скорше до орієнтації на Австрію, бачачи на власні очі, що ми в Австрії маємо більше, як в Росії, а з прилученням до неї хоч частини російської України можемо мати ще більше, аж до зав'язку власної державности.

Найважливіше для мене було, щоб наша суспільність, організуючись от хоч би на ґрунті реальної праці — в земствах, кооперативах і т. д. — не

забувала про політичні завдання українського руху, щоби творила організаційні можливості для самостійницької пропаганди.

Юркевич займав у сих дискусіях спеціальну позицію, яку можна характеризувати словами приповідки: "І рада б душа в рай, так гріхи не пускають". З одної сторони він формально в розпуку впадав на вид того політичного запустіння, яке панувало на Україні, і більше як хто інший бажав собі якогось руху, якогось оживлення національного життя, тому захоплювався проєктованою акцією. А з другої сторони Юркевич, як правовірний соціал-демократ, тримаючись послідовно *клясової точки погляду*, не міг з цілою душею пристати до нас, бо ми у трактованні справи національного визволення відкидали клясові моменти, уважаючи сю справу ділом *не кляс, а цілого народу, цілої нації*, і під сим кутом дивились на всі інші справи.

З записок моїх видно, що Юркевич вірив у демократизацію Росії, а її реакційність і централізм поясняв відсталістю економічного розвою. Уважаючи, що всякий національний рух є рухом політичним, Юркевич також стояв на тім, щоб національного моменту не заховувати в бавовну, але боротьба за національні форми життя і за власну державність з природи речі має, чи радше мусить мати клясовий характер. Пролетаріат може і *мусить* боротися за національну школу, за національну державу, але за *власну пролетарську школу, за пролетарську державу* і тут йому не по дорозі з тими, хто на словах хоче надклясової, а в дійсності працює для утворення клясової буржуазної держави, щоби при її помочі український пролетаріат могла експлуатувати замість чужої своя національна буржуазія. Тому теоретично для Юркевича боротьба за власну державність була річчю байдужою, хоч практично він її хотів, от хоч би для того, щоб було що валити й на румовищах буржуазної державности будувати пролетарську. Юркевич вірив, що наша акція вплине на російських українців у напрямі політичного освідомлення і партійного здиференціювання, тому обстоював ясне поставлення національної сторони справи.

Характеристичний для політичного світогляду Юркевича був такий його вислів: Коли Липинський доказував, що без держави нема нації і що українці так довго не стануть нацією, як довго не здобудуть власної держави, Юркевич порівняв се з сіонізмом. В нотесі у мене записана така його репліка: "Жидівська нація бачить своє відродження в Сіоні, українська нація може відродитися в самостійній Україні — се сіонізм!"

Степанківський і Кушнір мало брали участі в наших теоретичних дискусіях. Обидва робили вражіння людей, що прив'язують до наших нарад якусь спеціальну ціль, хоч не виступали з нею перед нами. Найбільше їх цікавило, чи вийде взагалі щось практичне з наших дискусій та як до того поставиться українська суспільність в Росії. В нотесі у мене майже нічого не записано з їх промов. Різниця, які виявилися між мною і Липинським з одної сторони і Кушнірем і Степанківським з другої ще під час нарад, а дуже яскраво зарисувалися вже по нарадах і нанівець звели їх результат, я представлю нижче на підставі переписки в сій справі між мною і Липинським та іншими учасниками нарад.

А вислід наших нарад був такий: Стало на тім, що треба розпочати *активну політичну діяльність самостійницького характеру*, а як перший крок у сім напрямі розпочати видання органу. В яких організаційних формах мав вилитися проєктований рух, про се можна судити по тім, що думалося зв'язатись з існуючими вже групами самостійницького характеру, як Українська Народня Партія, "Оборона України", і творити нові самостійницькі організації. Поодинокі самостійницькі організації мали бути пізніше об'єднані в однім центрі, з задержанням автономности частей, спільним для яких був би лише постулат державної самостійности України й активна боротьба за неї. Орган мав бути ідейним осередком руху, а трактуванням різних питань національного життя виходити з інтересів нації як цілоти, поминаючи всі ті справи, які можуть вносити розкол в суспільність. Орган мав називатись "Вільна Україна". Власне у зв'язку з назвою органу й виявилися відтак між нами різниці, але про се пізніше.

Програмою для органу прийнято отсі запропоновані мною точки — як вислід наших принципіальних дискусій:

1. Культурний і економічний розвій українського народу можливий тільки тоді, коли український нарід матиме відповідні до того умови.
2. В централістичній і поліційній Росії нема виглядів на національний розвій українського народу.
3. Чергове завдання української політики повинно полягати у пробудженні в масах українського народу свідомости протилежности економічних і культурних інтересів України й Росії і викликанні масового національно-політичного руху.
4. Для сього треба в усій повноті поставити українську національну проблему.
5. Територіяльний визиск України Росією і гальмування нею культурного розвою нашого народу є базою національно-політичних постулатів, спільних для всіх верств українського народу.
6. Забезпеченням всестороннього культурного й економічного розвою українського народу може бути тільки національна незалежність, а *незалежна Україна може бути витвором тільки української національної революції*.
7. Етапом національної незалежности українського народу може бути прилучення України або її части до Австрії, котра тепер є ліпша для нас, як Росія, і злучення з Галичиною та Буковиною та зорганізування в окрему національно-територіяльну одиницю.
8. Державний упадок Росії, її розбиття було б в інтересах всіх її заселяючих національностей і прискорило б соціально-політичний розвиток в цілій Європі.
9. В своїх національно-політичних змаганнях використовуємо всі існуючі на Україні можливості громадської діяльности й через те не ставимось негативно до участі в загальнім політичнім житті, оскільки воно сприяє національно-революційній діяльності.
10. Практичним національно-політичним постулатом для Австрії є поділ Галичини.

В органі мали пропагуватись: активні протести проти русифікаційної системи, використовування всяких нагод для національних маніфестацій і демонстрацій, економічні бойкоти чужинців, популяризація засади: "Свій до свого", взагалі активні виступи національного характеру, які в своїм розвою довели б до національного повстання, коли на те прийшов би відповідний час, напр., війна.

У відношенні до легальних культурницьких форм українського руху, як "Просвіти", прийнято, що їх треба поирати й використовувати як засоби для національного освідомлення мас, але не уважати їх самоціллю, "не розмінювати роботи на дрібну монету", як хтось висловився в дискусії над сею справою.

У відношенні до українських політичних партій, сходились на тім, що співробітництво можливе тільки з тими партіями, які в засаді стоять на становищі національної незалежності, а як форму державної організації визнають *демократичну республіку*.*

У відношенні до інших народностей на Україні постановлено, що всі народності мають право плекати свою культуру, але ми будемо боротися проти прищиплювання нашому народові чужої культури. А що поляки й росіяни з огляду на свої національно-політичні інтереси вороже ставляться до наших національно-політичних змагань, то тим самим оприділяється наше до них відношення. Особлива увага мала бути звернена на боротьбу з національним ренегатством.

Вкінці намічено приблизно зміст числа, а мені поручено технічну сторону справи. Тільки сама справа була все ж неясною, бо учасники наради через принципіальні різниці не могли ще узнати себе організацією, не то під оглядом політичним, але навіть редакційної колегії не могли утворити. Юркевич крім матеріальної помочі нічого для органу не пообіцяв. Кушнір і Степанківський невдоволені були з назви органу — вони пропонували "Визволення" і прив'язували до сього дуже важне принципіальне значіння й почали крутити. Щоб вийти зі скрутного становища, стало на тім, що орган наразі мав бути моїм приватним підприємством, на мою особисту одвічальність, а решта публіки мала бути лише співробітниками. На сім наші наради закінчилися з надією, що коли почне виходити орган, то пізніше й редакційна колегія склеїться і політична організація повстане, прибере собі назву й публічно свою програму оголосить. В кілька днів по нарадах Кушнір виїхав до Відня й Берліну в політичних справах, а Липинський вернув для продовження своєї наукової праці до Кракова.

Безпосередньо по нарадах Липинський заходив з відома учасників наради до митрополита гр. А. Шептицького і між іншим говорив йому

* Варто зазначити, що між учасниками нарад були також прихильники монархічної ідеї, при чім брались під увагу різні комбінації. Напр. згадувано про одного з синів Вільгельма (Йоахіма) та про синів австр. престолонаслідника Франца Фердинанда. Говорено також про можливість секундогенітури Романових на українським престолі.

про наші наміри і пляни. Митрополит прийняв гадку з симпатією і з великим заінтересуванням говорив на ці теми, побажавши, щоб з того щось добре вийшло. Так само з відома учасників наради ходив Липинський до проф. М. Грушевського дізнатися про його погляд на справу. Професор говорив з ним обережно й не сказав властиво нічого, а в кілька днів пізніше написав Липинському письмо такого змісту: "Ситуація, викликана останньою делегацією, того роду, що наказує дуже велику обережність з такою ідеєю, про яку Ви мені говорили. І хто зна, чи відповідний час з задуманими Вами виступами."

Тоді в повітрі пахло порохом. Російська шовіністична преса одверто побрязкувала зброєю і ділила вже Австро-Угорщину. Австрія зі своєї сторони не оставала в довгу і "Fremdenblatt", орган міністерства закордонних справ, грозив бити по пальцях кожного, хто зважиться доторкнутися дверей придунайської монархії. В дискусіях про міжнародну політику, які відбулися в австро-угорських делегаціях, дехто лякав Росію українським сепаратизмом. Се підхопила російська преса й почала цькувати український рух. Можливо, що піднятий пресою шум і був причиною, чому проф. М. Грушевський усумнився, чи відповідний час з задуманими нами виступами, а міг також подумати, чи не інспірують нашої акції з Відня! Щодо мене, Липинського і Юркевича, то ми підходили до нашої справи, абстрагуючи від того, чи потрібне се для Австрії, чи ні, і зовсім виключали можливість зв'язувати наші проєкти з якиминьбудь посторонніми чинниками. В усякім разі осторога проф. М. Грушевського зробила на нас вражіння.

Повідомляючи мене і Юркевича з Кракова про відповідь проф. М. Грушевського, Липинський між іншим писав:

Лист професора і вістки від "Ваших" (вістки з України від партійних товаришів про тамошні справи) ще більше зміцнили моє переконання, що зі всяким австрофільством нам треба бути незвичайно обережними. Одним фальшивим кроком можна зіпсувати всю справу. Зрештою австрофільська програма не диктується наразі ніякою потребою. Держава кожна рахується не з тим, чи якийсь нарід її любить, чи ні, а з тим, чи представляє він *реальну* силу, чи ні. А вже як притягти його до себе, це вже завдання інтєресованої держави, нам над сим ламати собі голову не приходиться. Отже коли Австрія сьогодні для нас більше прихильна, ніж Росія, то ми можемо се лиш *ресструвати*, але не витягати з того ніяких консеквенцій *доти, доки не прийде якийсь факт великої ваги, напр., війна*, сповнення якогось великого значіння постуляту, приміром поділ Галичини і т. і. В противному разі ми поставимо себе на становище емісарів австрійських, котрими ми *не є і ними бути не можемо*. Інша річ для *політиків галицьких*, для них вказування на можливість прилучення України (до Австрії) є реальним атутом в їхній місцевій політиці, за котрим ідуть реальні наслідки. Нашою ж реальною політикою мусить бути зміцнення нашої національної сили пропагандою *революційної ідеї Вільної України*, її повного національного визволення. Сим, я певний, ми здобудемо для себе ґрунт. А якщо Австрія ставитиметься до нас як до народу щораз краще, то наше австрофільство впливе вже само собою з нашої програми, без ніякої спеціальної агітації, котра тепер, повторюю, є цілком непотрібна й може нам тільки нашкодити. Отже по-моєму в боротьбі за визволення України звертаймо лише пильну увагу на відношення до нас сусідніх держав, не витягаючи *покищо* з того ніяких політичних консеквенцій.

З цього уривка з листа Липинського зовсім ясно, які були між нами

різниці. Кушнір і Степанківський власне обстоювали виразно австрофільство, яке Липинський уважав коли не зайвим зовсім, то в усякім разі завчасним.

Щодо письма проф. Грушевського, то Липинський писав, що з його поглядом треба рахуватись, але наших плянів не міняти, в усякім разі піддав справу під дискусію та подавав гадку, що добре було б нам "взяти участь" в поминках над козацькими могилами під Берестечком, які кожного року справляв Союз Руссаго Народа, випустити з сього приводу відозву й ін. Значить — радив використати сю нагоду для поширення національної свідомости. Се предложення не здійснилось, але воно показує, як дехто з нас представляв собі способи пропаганди наших ідей.

Перед сим я почав робити приготування до видання органу, перебакавав з наміченими на нараді співробітниками Володимиром Дорошенком і Миколою Залізником. Перший віднісся був спочатку до справи майже негативно, пізніше обіцяв свою участь, але відкладав до осені; другий погодився з нашими плянами, обіцяв своє співробітництво в органі, але був зайнятий якимись своїми справами й обіцянки не виконав. Натомість пообіцяв своє співробітництво Іван Крип'якевич, а Липинський приєднав до співробітництва за моєю згодою ще Володимира Темницького і сповіщав, що той із захопленням пристав до справи та пише статтю про поділ Галичини. Темницький жив тоді в Кракові, студіюючи в університеті. Але з великою резервою тримався учасник наших нарад Степанківський. Юркевич зовсім відійшов, а з ним відходила і сподівана матеріяльна поміч. Крім того Кушнір і Степанківський зробили справу з того, що без порозуміння з ними притягнуто до діла Темницького, проти якого вони особисто нічого не мали, але чомусь він був для них невідгидний. Вони хотіли чомусь законспірувати наші пляни в тіснім гуртку самих ініціаторів.

В письмі з Познаня з 9 марта 1911 р. писав до мене Кушнір, що він, заїжджаючи до Кракова, помітив там брак дискреції (посвячення Липинським у справу Темницького) і жадав від мене, щоб я звернувся до всіх учасників наради, не втягати в наше діло людей, до сього не покликаних. "Я до сього, — писав він, — прикладаю першорядну вагу, інакше мусіти-му тягнути з сього консеквенції, значить — повісити мою активну участь на кілок". Се поведення Кушніра і Степанківського робило кепське вражіння, особливо на Липинського. Крім того вони знову підняли справу про назву органу, домагаючись "Визволення".

Повідомлений мною про все, Липинський відповів обширним листом (з 27 березня 1911 р.), в яким далі викладав своє принципіальне становище і я наведу тут більшу з нього видержку.

Питання про назву само по собі очевидно дрібне, у нас набрало спеціального значіння. Річ у тім, що за назвою у нас криються *два напрями*, два цілком особні світогляди. Коли я стою і стоятиму за "Вільну Україну", то роблю се тому, що ся назва ясно й виразно означає ціль, до котрої я йду, а тою ціллю є Україна, не "російська" й не "австрійська", а *Україна Вільна*, тобто Україна, котра користується всіми засобами для вільного і всестороннього розвитку. Інша річ, що в боротьбі за визволення, в тактиці тієї боротьби, я можу прихилитись до котроїсь

із двох держав, між котрими поділена Україна, можу шукати собі союзників. Натомість той, хто каже "Визволення", каже про потребу тільки визволити Україну з сучасних умов, визволити, скажімо ясно, з ярма російської держави, але далі не йде. Про те, що буде з тою "визволеною" з-під Росії Україною, назва часопису нічого не говорить, а зміст може говорити всяко. І нічого по-моєму загортати в бавовну того факту, що між нами є: 1. Австрофіли без застережень, по цілям нашої діяльності (про абстракт не говорю) і 2. Австрофіли тільки *по сьогоднішній тактиці* і то з великими застереженнями (залежними від того або іншого становища Австрії супроти Галичини). До сих останніх належу я і заявляю зовсім ясно й непохитно, що можу пристати тільки й виключно до такого діла, в котрому *австрофілість буде лише тактикою* (з застереженнями), а котрого *ціллю буде повне й цілковите визволення України по той і по сей бік Збруча*.

В сім самім листі Липинський у своїм імені, а також і від В. Темницького пропонував чим скорше зібрати матеріал для першого числа органу і в імені редакції скликати з'їзд усіх майбутніх співробітників, на сьому з'їзді виробити спільну плятформу, одобрити цілий матеріал для органу, а вкінці виробити докладні і ясні організаційні норми для групи.

Я на се відповів Липинському, що до назви органу я не прив'язую ніякого значіння, — діло не в назві, а в суті, що між нами можна знайти більше напрямків, ніж два, а які вони, то ми самі ще не знаємо, се виявиться в результаті спільної роботи, і що важні не напрямки (орієнтації), а *сама ціль*. Що ж до цілі, то я її розумів так, як і Липинський, але я не ставився так гостро негативно до австрофіліства, як він, тільки уважав австрофіліство справою, так би мовити, *внутрішньої нашої політики*, а не одвертої пропаганди.

Я уважав, що організація наша склеїться і ясність відносин між нами може наступити тоді, коли почне виходити орган, тому відхилив потребу скликання конференції як справу передчасну. Я вірив, що орган таки можна буде видавати й числив головно на Липинського, який уже написав і прислав дуже цінну статтю, Темницький також, навіть Кушнір прислав статтю. Але коли під кінець квітня Кушнір знов приїхав до Львова, повернувши зі своєї подорожі до Відня й Берліна, справа прийняла такий оборот, що я *відмовився від її ведення* і про се заявив усім учасникам наради.

Тримаючись австрофіліської орієнтації без застережень і плекаючи надію, а може й маючи позитивні запевнення допомоги зовні на видання органу, Кушнір і Степанківський хотіли взяти справу в свої руки, щоб повести її в бажанім для себе напрямі, й почали мене агітувати, щоб я прихилився на їх сторону. Я пропозиції їхні одхилив. По якимсь часі були вони в мене знову і, не маючи певности, що я без них не буду продовжувати діла, заявили, що вони й самі також нічого не розпочинають. Але розпочате вже діло було розстроєне. Я вправді і по сім ще не губив надії, що вдасться орган видавати, і в сім дусі писав Липинському.

Липинський відповів мені (6 травня 1911 р.), що з того, що сталося, він особисто дуже вдоволений:

Крім того, я, як і Ви, ми люди старої школи, в котрій принципи се не пуста балаканина, а бусоль, що позволяє орієнтуватись в лабіринті життя і вести через його нетри "свою лінію". В тому я і Ви, здається, різнимось від нового напрямку

нашої суспільної думки, в котрому "політика дня" відіграє першу й рішачу ролью. Мені особисто було б дуже прикро поступатись, приміром, ідеєю самостійності, котрої я є рішучим прихильником, для якогось "фільства", з котрого, святий знає, що може вийти. Бачу з Вашого листа, що ми незалежно від себе прийшли до однакових думок, з чого я невимовно радий.

Далі Липинський, поділяючи мій погляд, що треба без австрофілів поспробувати видавати орган, запевняв, що в його особі я все буду мати співробітника і товариша.

Одначе з *недостачі матеріальних засобів* майже готове до друку перше число органу не вийшло.

Ось зміст статей, виготовлених до першого числа "Вільної України":

Основою для передової програмової статті мали бути наведені раніш точки, прийняті на наших нарадах 4 до 6 марта.

Липинський намірив дати ряд статей п. з. "Другий акт". Надіслана ним перша стаття, досить велика розміром, дуже якими красками малювала денационалізуючу роль в минулім і сучаснім російської державности, упадок старої нашої культури й великі спустошення, які робить в нашій народі культура російська. Виходом з того становища, в якім перебувала тоді Україна в Росії, автор уважав тільки одверту боротьбу за повне наше національне визволення і в слідуєчій статті мав розглядати, чи [Україна] є в силі й можливості тої боротьби.

Крип'якевич дав статтю п. з. "Богдан Хмельницький і Москва", в якій підносив, що Шевченко, а з ним і деякі круги суспільности, занадто гостро осуджували Хмельницького за його союз з московським царем. Але союз сей був заключений тільки для того, щоб виграти час на організацію внутрі та забезпечення піддержки зовні в проєктованім Хмельницьким остаточнім розрахунку з Москвою і з Польщею за повне визволення й об'єднання України... Приготовлене мілітарно й дипломатично повстання не відбулося тільки через несподівану смерть гетьмана. В усякім разі Хмельницький був здецидованим ворогом Росії, твердо стояв на тім, що треба відступити від царя, і такий заповіт лишив своїм наслідникам.

Темницький у статті п. з. "Чого ми від Австрії жадаємо?" спинався над положенням українського народу в Росії й Австрії, виказуючи, що в Австрії положення українців далеко краще, ніж в Росії, а то завдяки конституційним свободам, а не якійсь прихильності Австрії до українців. Але в самій Австрії, поділеній на різнонаціональні коронні краї, в кожному з котрих є пануюча і поневолена нація, українцям живеться гірше, ніж якій іншій нації. Все ж таки стан свідомости й організації австрійських українців дійшов до такого степеня, що вони не можуть далі миритись зі своїм упослідженням і домагаються в інтересах свого національного розвою створення з Галичини, Буковини й Угорської Руси окремої провінції. Стаття закінчувалася увагою, що від сповнення того постуляту австрійських українців залежить наше відношення до Австрії.

Кушнір в статті п. з. "Конфлікт Австрії і Росії" доводив, що конфлікт той неминучий, що він лежить у природі міжнароднього становища обох держав, які силою обставин примушені направляти свою експансію в напрямі Балкану, є там конкурентами і як такі мусять вступити в бій. В

цім конфлікті становище Австрії оцінював Кушнір краще, як Росії, і припускав, що Австрія буде заціпною стороною, а Росія висуне проти неї свого пупіля — Сербію.

На сьому літературному матеріалі та зреферованих вище дискусіях і дуже цікавій переписці між учасниками нарад, яку я тут тільки в незначній мірі використав, і скінчилася перша проба вияву назовні самостійницької думки. Однак ця думка не тільки не завмерла, але навпаки, намітивши дві політичні концепції, далі розвивалась серед емігрантів, спеціально серед учасників львівських нарад, і в рік пізніше почала вибиватися на денне світло. Це була з одної сторони *пропаганда* т. з. "Молодоукраїнства" (в 1911-1912 рр.), речником якого був Степанківський, а близьким його симпатиком Кушнір, а з другої сторони приготування до самостійницької акції на випадок вибуху війни через утворення апарату та збирання відомостей про положення українського народу в Росії для інформації про це Західної Європи. На основі сього апарату мала вирости пізніше відповідна політична організація і розвинути політична акція самостійницького характеру. Роботу сю протягом трьох років перед війною вів я, а ідейне оформлення їй надав Липинський.

З вибухом балканської війни в 1912 році з моєї ініціативи повстав у Львові Український Інформаційний Комітет, який зв'язав коло себе майже всіх українських емігрантів, що самотужки провадили інформаційну роботу за кордоном, а також нав'язав зносини з деякими політичними діячами на Україні. УІК дав початок для систематичної популяризації української справи в Європі, яку відтак ширше розвинув Союз визволення України, скориставши з сього апарату. В. Липинський, з яким я підтримував далі найтісніші зносини, опрацював в 1912 р. проект основання Союзу визволення України, пересилаючи його мені як секретареві Інформаційного Комітету для практичного здійснення, коли наступлять для того відповідні умови. Сі умови наступили з вибухом [першої] світової війни в 1914 році, і тоді формально основано Союз визволення України. Правда, крім мене в первіснім і дальшій персональнім складі нікого з учасників львівських нарад в Союзі не було, або через неприємність за кордоном, або через персональні непорозуміння. Але преемственно беручи річ, як під ідейним, так і під організаційним оглядом початки Союзу і його політичної акції в часі війни відносяться до львівських нарад з марта 1911 року.